

TORNAR A VIURE DE CARA AL RIU

ALGUNS EXEMPLES DE RECUPERACIÓ DELS ESPAIS URBANS VINCULATS ALS RIUS GIRONINS

Després de dècades de degradació i marginació, els rius i els espais fluvials urbans han tornat a ser centre d'interès de polítics, planificadors i ciutadans. Ciutats i pobles que han nascut i crescut històricament a redós d'un o més cursos fluvials tornen a mirar-se'ls com a elements que cal integrar dins les polítiques urbanístiques i socials de les poblacions, i aprofitar els beneficis d'un procés que alguns han anomenat de fluvialització de la ciutat. A les terres gironines tenim algunes iniciatives interessants en aquest sentit que val la pena comentar.

ANNA RIBAS > TEXT I FOTOS

Són moltes, per no dir la majoria, les ciutats i pobles del món que estan situats al costat d'un riu. La proximitat a una font fàcil d'abastament d'aigua, una via de transport de persones i mercaderies o un lloc on abocar les aigües residuals i les deixalles han estat alguns dels molts avantatges que han trobat històricament les ciutats a l'hora de decidir instal·lar-se prop dels rius. Però també, a la vegada, els rius han comportat amenaces i riscos per a la població des del moment que s'han hagut de patir amb major o menor virulència els efectes devastadors de les inundacions o els problemes derivats de la seva contaminació. D'aquesta manera, la interfície ciutat-riu s'ha resolt de formes molt diferents al llarg de la història, en funció dels interessos i usos econòmics i socials que s'han donat en cada moment en aquests espais fluvials urbans.

Les primeres ocupacions i urbanitzacions de les ribes fluvials no van tenir lloc al mateix temps en tots els llocs. Moltes es van iniciar amb el procés de colonització romana, que suposà la davallada des dels *oppidums* (poblats fortificats situats en llocs enlairats del territori) cap a les planes. Altres ocupacions riberenques són anteriors o posteriors a la colonització romana. En tot cas, aquests nous emplaçaments urbans, majoritàriament ubicats en una sola riba del riu, no suposaven en cap cas un canvi substan-

L'expansió urbana va anar acompanyada per la construcció de ponts i passeres, reiteradament destruïts per les riuades però incansablement reconstruïts

cial dels ambients naturals fluvials. Els rius continuaven obrint nous braços en cada nova crescuda, mantenien la continuïtat que els atorgava la presència quasi ininterrompuda de boscos de ribera, i els aiguamolls, les llacunes i els estanys dominaven àmplies superfícies de les planes al·luvials.

L'ús de l'aigua

No fou fins a l'edat mitjana que s'iniciaren intervencions rellevants en els rius i els seus entorns, com a conseqüència sobretot de l'aparició de l'energia hidràulica (molins), de l'ús de l'aigua en els processos de fabricació artesanal (tints, filatures, etc.) i del procés d'expansió urbana. De la ciutat que s'havia instal·lat en una de les ribes del curs d'aigua es va passar a l'aparició dels burgs, més allunyats de la ciutat original però sovint relacionats amb les activitats artesanals ubicades prop dels rius. L'expansió urbana va anar acom-

>> *La inconfundible imatge de les cases de l'Onyar, a Girona.*

panyada per la construcció de ponts i passeres, reiteradament destruïts per les riuades però incansablement reconstruïts una vegada rere l'altra. El paisatge fluvial començà a esdevenir un paisatge cada cop més urbà.

Espais marginals

Però el veritable procés d'integració del riu a la ciutat es va produir sobretot a partir dels segles XVII i XVIII. Les ciutats van haver d'acollir una població que anava en augment, assumir funcions urbanes en expansió (com les comercials) o en algun cas noves (com les militars) i resoldre els problemes que cada vegada més causaven les inundacions. El rol militar que van assumir moltes ciutats fou la causa de la construcció d'obres de defensa (les muralles) moltes vegades ubicades a les ribes del riu, de la mateixa manera que l'afany per protegir-se de les inundacions comportà la construcció

d'obres hidràuliques (murs, dics, esculleres...). Les ciutats van començar a ocupar els espais del riu. Les ribes perderen bona part de la seva naturalitat, sobretot en els trams més urbans, bé per les obres d'agençament i defen-

A la segona meitat del segle xx molts rius havien perdut la seva naturalitat al seu pas per la ciutat en benefici d'un traçat rectilini i artificialitzat, orfe de vegetació, convertit en un espai marginal

sa, bé per la mateixa ocupació urbana dels espais riberencs. Lluny d'aturar-se, aquest procés continuà fins a la segona meitat del segle xx i s'estengué cada vegada més cap als espais periurbans amb la construcció de polígons industrials, zones comercials, plantes de tractament d'aigües residuals i un llarg etcètera d'equipaments i infraestructures al servei d'una ciutat que no parava de créixer. Tot plegat va fer que a la segona meitat del segle xx molts rius haguessin perdut la seva naturalitat al seu pas per la ciutat en benefici d'un traçat rectilini i artificialitzat, orfe de vegetació, convertit en un espai marginal on les activitats tradicional-

>> *Passeig que va resseguint el Fluvià des de can Collell fins al pont de Palau, a Olot.*

ment lligades a les seves ribes havien desaparegut o havien estat en gran mesura abandonades.

Finalment, a partir de les dècades de 1970 i, sobretot, 1980, una nova mirada ha envaït els rius i els espais fluvials urbans, en resposta a l'emergència de les qüestions ambientals i a un nou canvi en l'ús i la relació social i econòmica de les zones fluvials urbanes. Tot plegat ha estat afavorit pel fet que els darrers anys, i gràcies als avenços en les polítiques de sanejament de les aigües residuals urbanes i industrials, els rius s'han netejat i han reduït ostensiblement els seus nivells de contaminació. D'aquí que els espais fluvials constitueixin actualment un espai important per a la ciutat pel que fa a l'esplai i el lleure, els equipaments socials i culturals, el desenvolupament comercial i turístic i la urbanització residencial. Els pobles i ciutats actuals volen viure de cara als rius. En trobem alguns exemples a les terres de Girona.

Girona, les cases de l'Onyar i el Parc Fluvial de les Ribes del Ter

Sense cap mena de dubte, Girona va ser, a l'inici de la dècada de 1980, una de les primeres ciutats catalanes a dur a terme una actuació de recuperació de

la seva façana fluvial. El pla iniciat l'any 1982 per la Generalitat per renovar els nuclis antics de Catalunya va permetre tirar endavant la històrica actuació de les façanes del riu Onyar (anys 1984-1986), consistent a refer l'estructura de les cases i repintar-ne totes les façanes. Els arquitectes Josep Fuses i Joan Maria Viader van dirigir el projecte de rehabilitació, i els artistes Enric Ansesa i Jaume Faixó van definir l'ordenació cromàtica de les cases a través de la carta de colors del Barri Vell. La imatge de les façanes de colors de l'Onyar ha esdevingut, a partir d'aquella actuació, un dels atractius turístics per excel·lència de Girona, la primera fotografia dels turistes que visiten per primera vegada la ciutat. Recentment, l'any 2009, l'Ajuntament

L'objectiu del pla de protecció de les ribes del Ter ha estat potenciar i alhora fer compatible la doble funció del riu a Girona com a corredor natural i parc metropolità

de Girona ha emprès un nou projecte de rehabilitació de les cases de l'Onyar amb la idea d'intervenir a les façanes de les dues ribes i anar perfilant una imatge urbana del riu més homogeneïtzada, regida sempre per la mateixa carta de colors del Barri Vell.

Una actuació molt més recent i diferent ha estat la realitzada en l'espai fluvial del Ter després que la progressiva implantació de nous barris a la seva riba esquerra (Taalà, Germans Sàbat) li ha anat atorgant una centralitat que mai abans havia tingut. Fins a l'inici de la dècada de 1990, les ribes del Ter ocupaven un espai marginal de la ciutat, on s'havien ubicat històricament usos residuals com abocadors de runes i escombraries, horts i alguns habitatges extremadament precaris (des del barri de Río als *albergues provisionales*). El Pla especial de protecció de les ribes del Ter, aprovat l'any 1991, va significar el creixement urbanístic de Girona cap al nord, però a partir d'un nou model d'integració dels rius a l'entramat urbà que privilegia les funcions ecològiques i socials dels espais fluvials. L'objectiu, prou aconseguit, ha estat potenciar i alhora fer compatible la doble funció del Ter com a corredor natural i parc metropolità.

>> El Fluvià s'ha incorporat els darrers anys a l'itinerari urbà dels turistes que visiten Besalú.

El front urbà del Fluvià a Olot: espais de lleure entre edificacions industrials

El Fluvià al seu pas per Olot ha estat, de sempre, l'eix vertebrador de la vida quotidiana dels olotins i un bon exemple de com els espais més naturals poden conviure amb els espais urbans més transformats pels aprofitaments hidràulics industrials i preindustrials. Entre els paratges naturals riberencs més utilitzats pels olotins tenim l'àrea recreativa Tossols-Basil (que permet efectuar un itinerari per les ribes del riu que connecta amb altres zones de gaudi, com el passeig i font de Sant Roc o el parc de les Móres), el paratge de les Tries, el de la Moixina i el de Sant Roc. L'altra cara de la moneda la constitueixen els espais fluvials on destaquen les fàbriques, els molins, les minicentrals hidroelèctriques, les rescloses, els canals i els ponts, una variadíssima i rica mostra del patrimoni històric vinculat a l'aigua del Fluvià. Actualment la majoria d'aquests aprofitaments hidràulics han pràcticament desaparegut o es troben abandonats, però el paisatge fluvial industrial manté el seu interès històric, paisatgístic i social. Els darrers anys Olot ha emprès diferents actuacions d'adequació d'espais de la vora del riu per al lleure dels ciutadans,

des del parc Espunya fins al passeig que va de can Collell fins al pont de Palau, al llarg del qual es poden llegir fragments de poemes de Joan Teixidor gravats damunt planxes de ferro. Resta pendent, però, la rehabilitació de les fàbriques i tallers del front urbà fluvial, en molts casos degradades i abandonades, i la millora de la connectivitat entre les dues ribes.

Besalú, més enllà del pont medieval

A Besalú, les façanes de les cases que donen al riu Fluvià, amb el campanar del monestir de Sant Pere i la col·legiata de Santa Maria, que es divisen des del pont romànic, també constitueixen una de les imatges emblemàtiques de la vila. La importància que està adquirint els darrers anys el sector turístic ha facilitat la rehabilitació de la seva façana fluvial a través de la recuperació dels espais propers al riu Fluvià per a l'ús públic. Del projecte, dirigit per l'arquitecta municipal Rosa Cànovas, ja se n'ha dut a terme un pas-

seig fluvial, la reforma d'algunes de les façanes del nucli històric que donen al riu i la rehabilitació de Cal Campaner com a centre d'entitats. El passeig fluvial incorpora elements com el jardí de la Ratafia, on es mostren les plantes que es fan servir per elaborar aquest licor tan arrelat a Besalú, els horts i diversos espais dedicats als jocs infantils. D'aquesta manera, el riu i el seu entorn han passat a formar part del recorregut urbà dels turistes que visiten la vila i espai d'esbarjo habitual dels seus habitants.

La revitalització de la façana industrial i urbana del Ripollès

La crisi i la decadència industrial que d'ençà del final del segle passat han afectat el Ripollès també han deixat empremta en els seus espais industrials i urbans. Al tancament de fàbriques i la pèrdua d'habitants i activitat a les colònies s'hi va ajuntar el deteriorament de les façanes de les cases que donen al riu, de manera que els fronts fluvials de Campdevànol, Sant Pau de Seguries, Ripoll o Sant Joan de les Abadesses van perdre ràpidament el seu sentit. Els darrers anys, però, també han aparegut algunes iniciatives municipals encaminades a recuperar aquests espais de transició entre el riu

El paisatge fluvial industrial d'Olot manté el seu interès històric, paisatgístic i social

>> *Passeig fluvial del Mestre Guich, al barri del Ninot de Ripoll.*

>> *Estat d'abandonament que presenten les façanes de les cases que donen al Daró a la Bisbal d'Empordà.*

i el nucli urbà i potenciar-ne l'ús públic i el valor paisatgístic. Per exemple, Ripoll, punt de confluència del Ter i el Freser i que ofereix una potent façana fluvial coronada pel monestir de Santa Maria, va ser objecte l'any 1997 d'un concurs d'idees per escollir la paleta de colors que calia aplicar per pintar les seves façanes. A data d'avui s'han rehabilitat les cases del Ter situades entre els ponts d'Olot i Macià Bonaplata, i el Pla d'habitatge de la vila pretén continuar amb la recuperació estructural i cromàtica d'aquests habitatges del nucli antic. Altres actuacions, com la rehabilitació dels rentadors de Can Pòlit i la creació d'un itinerari fluvial urbà, complementen el seguit d'actuacions dutes a terme fins ara.

Paral·lelament, les grans colònies industrials que havien aparegut a final del segle XIX a redós de les fàbriques (Pernau, Llaudet, Estevanell, Espona, Agafalops, la Farga de Bebiè, etc.), també han vist néixer iniciatives que busquen la seva revitalització des del moment que aquests vells espais industrials es perceben com a potencials llocs de residència, turisme o preservació de la memòria històrica. El setembre de 2010 el Departament de Política Territorial i

Obres Públiques de la Generalitat realitzà l'aprovació definitiva del Pla director urbanístic de les colònies del Ter i el Freser, inspirat en el que ja s'havia endegat l'any 2007 per al Llobregat. El document aborda el futur de 62 colònies distribuïdes entre 18 municipis del Ripollès i Osona, i aposta per la rehabilitació de les colònies, la creació d'una ruta que les enllaci i una nova activitat productiva i turística que complementi l'existent. Cal, però, que aquesta iniciativa passi de la condició de pla a la d'actuació, fet que s'endevina especialment difícil atesa l'actual conjuntura econòmica del país.

Per a quan la definitiva reconciliació de la Bisbal amb el Daró?

Un dels rius gironins que exemplifica més bé el divorci històric entre la ciutat i el riu és el Daró al seu pas per la Bisbal d'Empordà. Sortosament ja

Les grans colònies industrials que havien aparegut a redós de les fàbriques també veuen néixer iniciatives que busquen la seva revitalització

ha passat a la història la sorprenent imatge que oferien als visitants i transeünts els cotxes aparcats a la llera del riu. Però poca cosa s'ha fet encara per dignificar la imatge d'abandonament de les façanes de les cases, els abocaments d'aigües residuals i de runam a la llera i, en general, l'estat de degradació general del riu. L'any 2005, i a iniciativa de l'Ajuntament, es presentà el document *Propostes d'ordenació del riu Daró de la Bisbal d'Empordà*, un projecte que té per objectiu convertir el Daró en un actiu que contribueixi al desenvolupament de la ciutat. El seguit d'actuacions que preveu per aconseguir-ho és llarg i ambiciós: remodelar el pont de l'Embut, modificar el planejament urbanístic de cara a la millora de l'espai fluvial, potenciar el bosc de ribera, remodelar les façanes i millorar l'habitabilitat dels edificis que donen al riu, reconstruir el col·lector d'aigües residuals de la llera urbana, potenciar l'accessibilitat longitudinal i transversal del riu des del punt de vista social i turístic, i un llarg etcètera d'accions que han de portar a la desitjada i definitiva reconciliació de la Bisbal amb el seu riu.

>> *El Daró al seu pas pel Pont Vell de la Bisbal.*

I així podríem continuar, enumerant mil i una iniciatives que, a diferents escales, s'escampen arreu de nuclis, pobles i ciutats ribereñes i que tenen per objectiu comú tornar a donar la cara al riu. Campdevànol, Setcases, Camprodon, Anglès, Bescanó, Salt, Sarrià de Ter, Sant Joan les Fonts, Arbúcies, Hostalric... formen part de la llarga llista de poblacions que han dut a terme o tenen en projecte algun tipus d'actuació urbanística en aquest sentit. Els nous plans d'actuació urbanística municipal o el procés de revisió d'alguns dels vigents, esperonats per una major sensibilitat ciutadana i política, ens ofereixen, doncs, una llarga mostra de propostes d'ordenació d'aquest espai fluvial i de conservació o recuperació de tot el ric patrimoni natural i cultural associat.

A tall de conclusió

La història de moltes de les nostres ciutats i pobles ha estat sempre lligada al paper que han tingut els rius en la seva morfologia urbana i en la seva configuració física i funcional. Però aquestes relacions entre els assentaments humans i els rius no són només història sinó que també són canvi, fet

que ens brinda l'oportunitat d'intervenir en les seves tendències. Hem pogut veure com a les terres de Girona estan apareixent diferents exemples de recuperació dels espais urbans vinculats als rius, espais que esdevenen ràpidament elements generadors de qualitat ambiental, social i paisatgística, capaços de fer ciutat, curiosament, des del seu caràcter no urbà.

Malauradament, una dinàmica ben diferent està tenint lloc als espais urbanoturístics del litoral gironí, on massa sovint el creixement urbanístic vertiginós que els caracteritza, acompanyat d'impactants infraestructures viàries i equipaments turístics, ha menystingut l'espai dels rius i, sobretot, de les rieres. Moltes d'aquestes rieres han perdut totalment la seva condició de recurs per al territori i guanyen en la seva dimensió de risc; d'aquí que en molts casos s'ha optat per eliminar-les o marginar-les totalment de l'entramat urbà. La canalització i soterrament de molts

Els trams més urbans de les rieres de la Costa Brava són espais sovint poc apreciats per la ciutadania

>> *Una imatge que ha passat a la història: els cotxes aparcats a la llera del Daró a la Bisbal (any 2005).*

trams finals de riu i de moltes de les rieres de la Costa Brava, en benefici d'un creixement urbanístic depredador de territori, les està convertint en espais artificialitzats, desproveïts dels valors ambientals, socials o paisatgístics que es resisteixen a mantenir malgrat el maltractament rebut. El Ridaura, a Castell-Platja d'Aro, l'Aubi, a Palamós, la riera de Calonge, la Ginjolers, a Roses, o la de Lloret en serien alguns dels exemples potser més evidents. Només en comptades ocasions s'entrevéu algun intent prou reeixit de recuperació ecològica i condicionament d'alguns d'aquests espais fluvials per a usos públics, com seria el cas del parc de sa Riera, a Tossa de Mar. Els trams més urbans de les rieres de la Costa Brava són espais sovint poc apreciats per la ciutadania, que destorben més que uneixen, causants de les inundacions que tants danys comporten al sector turístic i residencial. Caldrà esperar que noves sensibilitats ciutadanes i polítiques aportin nous aires en la planificació dels pocs espais urbans vinculats a les rieres que ens resten.

Anna Ribas Palom és geògrafa de la Universitat de Girona.